

СЕКЦІЯ 2 ФІНАНСИ, БАНКІВСЬКА СПРАВА, СТРАХУВАННЯ ТА ФОНДОВИЙ РИНОК

УДК 336.7

DOI: <https://doi.org/10.32782/2522-4263/2024-4-8>**Вовк Є.О.***кандидат економічних наук,
Голова Правління ПрАТ «КУА АПФ «Куб»***Лаврухін В.В.***кандидат наук з державного управління,
доцент кафедри фінансів імені Віктора Федосова
Київського національного економічного університету
імені Вадима Гетьмана***Прісняк С.О.***старший викладач кафедри міжнародних фінансів
Київського національного економічного університету
імені Вадима Гетьмана***Vovk Yevgenii***Candidate of Sciences (Economics),
CEO KUA APF «KUB»***Lavrukhin Vladyslav***Candidate of Sciences (Public Administration),
Associate Professor at the Department of Finance named after Viktor Fedosov
Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman***Prisniak Serhii***Senior Lecturer of Department of International Finance
Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman*

ДО ПИТАННЯ РОЗВИТКУ КРЕДИТНИХ СПІЛОК В УКРАЇНІ

TO THE ISSUE OF CREDIT UNIONS' DEVELOPMENT IN UKRAINE

АНОТАЦІЯ

В статті розглядаються актуальні питання розвитку кредитних спілок на фінансовому ринку України. Визначено, що після швидкого розвитку на початку XXI ст. кредитні спілки починаючи з 2008 року перебувають у фазі стагнації, що негативно відображається на кількісних показниках розвитку цього сегменту. Зазначається, що на функціонування кредитних спілок в Україні деструктивно впливає цілий ряд чинників. По-перше, державі так і не вдалося створити інституційного середовища, сприятливого для кредитних спілок, значні деформації зберігаються і на рівні регулювання їх діяльності. А ефект від законодавчих змін 2023 року буде помітним лише з певним часовим лагом. По-друге, стратегії діяльності вітчизняних кредитних спілок багато в чому не відповідали світовим стандартам та принципам. По-третє, фінансова грамотність та фінансова культура населення в Україні також не сприяли популяризації послуг кредитних спілок. В статті обґрунтовано заходи, які дадуть можливість сформувати «драйвери» зростання для кредитних спілок в нашій державі.

Ключові слова: фінансовий ринок, фінансові інституції, інституційна фінансова інфраструктура, кредитні спілки, депозити, кредити, державне регулювання фінансового ринку.

ANNOTATION

The article deals with the current issues in the development of credit unions in Ukraine's financial market. It is noted that after rapid growth in the early 21st century, these financial institutions

have stagnated since 2008, which negatively affects the quantitative indicators of this sector's development. The economic crisis of 2008–2009 led to the closure of many credit unions in Ukraine and destroyed trust in these financial institutions for many years. However, in terms of promoting financial inclusion, credit unions hold a special place in the modern financial market, and their potential for development in Ukraine should not be ignored. Credit unions could fill those segments of the credit market that, for various reasons, are not of interest to other financial institutions. It is noted that several factors negatively impact the functioning of credit unions in Ukraine. First, the state has failed to create an institutional environment conducive to credit unions, and significant distortions remain in the regulation of their activities. For decades, there have been discussions about establishing a deposit guarantee fund for credit union members, but this issue has yet to be resolved. Second, the strategies of domestic credit unions often do not align with global standards and principles (especially in terms of credit costs). Intense competition with banks in the deposit market has forced credit unions to unjustifiably raise interest rates on deposits, which has negatively impacted loan costs. Third, the financial literacy and culture of the population in Ukraine have also hindered the popularization of credit union services. The article justifies measures that could create "growth drivers" for credit unions in Ukraine. These measures should primarily focus on changing regulatory approaches by the state; creating an institutional environment that prevents opportunistic strategies by credit unions; and improving the

population's financial literacy, particularly in their interactions with credit institutions.

Keywords: financial market, financial institutions, institutional financial infrastructure, credit unions, deposits, loans, state regulation of the financial market.

Постановка проблеми. Однією із ключових передумов розвитку фінансового ринку та його ефективного впливу на ощадно-інвестиційні процеси є фінансова інклюзія. Досвід економічних розвинених країн переконливо свідчить, що конкурентні механізми на фінансовому ринку можуть стати справжнім «локомотивом» його зростання. Проте, забезпечення високого рівня фінансової інклюзії – зовсім не тривіальне завдання, адже вимагає від держави-регулятора та учасників фінансового ринку консолідації зусиль, використання виважених регуляторних інструментів, раціональної ринкової поведінки. У разі відсутності цих передумов, на фінансовому ринку проявляються інституційні та інструментарні дисбаланси, окремі фінансові інституції або практично відсутні, або занепадають. Яскравим прикладом такої ситуації в Україні є кредитні спілки, які, після бурхливої фази розвитку на початку XXI ст., досить гостро відреагували на кризові явища у вітчизняній економіці в кінці першої декади 2000-х. З того часу, цим фінансовим інституціям так і не вдалося відновити свої ринкові позиції. 2023 рік у світлі модернізації законодавства відродив надії на розвиток цього сегменту, проте в загальному вітчизняні кредитні спілки перебувають нині у надзвичайно складних умовах. В багатьох країнах вони є невід'ємною частиною архітектури фінансового ринку, що і визначає актуальність подальших досліджень у цьому напрямкові для України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання розвитку кредитних спілок розглядалися в наукових працях багатьох вітчизняних авторів. В праці Л. Криховецької та Л. Форос проведено досить детальний аналіз принципів функціонування кредитних спілок та їх нормативно-правового регулювання [1]. Автори цілком обґрунтовано виділяють ключові проблеми розвитку кредитних спілок в Україні: недостатня капіталізація великої кількості таких установ; слабка активність багатьох членів; відсутність методик оцінки ризиків клієнтів; недостатня ефективність механізмів захисту прав членів кредитної спілки.

В свою чергу, Н. Савчук та О. Золотарьова акцентують на соціально-економічних наслідках функціонування кредитних спілок в національній економіці [2]. Зазначені авторки вказують, що завдяки своїй унікальній позиції на фінансовому ринку, кредитні спілки мають змогу виступити каталізатором соціальної та діяльностної мобільності, проте для цього необхідно змінити регламентування внутрішніх процесів фінансових установ. Окрім того, рекомендується спрямувати економічний механізм кредитних спілок на кредитування аграрного

сектору, як одного із найбільш пріоритетних для України.

Дослідниці В. Костюк та Л. Шафарчук акцентували своє дослідження на аналізові основних показників діяльності кредитних спілок в Україні [3]. Результатом їх аналізу стали висновки, що необхідно: забезпечити стабільність та фінансове оздоровлення цих фінансових установ, розробити та запровадити механізм страхування та захисту вкладів від фінансових ризиків, реалізувати модель жорсткого нагляду та контролю за діяльністю кредитних спілок в Україні.

Не можна оминати увагою результати, отримані вітчизняними дослідницями Є. Поліщук та В. Орел [4]. Порівнюючи практику функціонування кредитних спілок в Україні та світі, авторки дійшли висновку, що ці фінансові установи можуть цілком результативно конкурувати на фінансовому ринку, насамперед, з банками. Проте в основі їх розвитку мають бути інвестиції у різноманітні FinTech технології, що дасть змогу максимально «наблизити» кредитні спілки до потреб клієнтів завдяки дистанційним каналам обслуговування.

В науковій праці В. Дерези запропоновано ряд заходів, спрямованих на оздоровлення сектору кредитних спілок в Україні [5]. Абсолютна більшість цих кроків стосується зменшення ризиків, що притаманні як діяльності самих кредитних спілок, так і їх членів. Цей автор, як і багато інших, вказує на численні недоліки, притаманні моделі державного регулювання кредитних спілок в Україні.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Не применшуючи наукових результатів, які отримані зазначеними авторами, все ж зазначимо, що нині проблематика розвитку кредитних спілок дещо відійшла на другий план. Серед іншого це можна пояснити і тенденціями, що притаманні вітчизняному фінансовому ринку. Активна експансія фінансових компаній та, певною мірою, ломбардів на кредитний ринок призвела до суттєвого погіршення ринкових позицій кредитних спілок. В умовах відкритої агресії, вітчизняні кредитні спілки зіштовхнулися зі значними макроризиками. Держава відреагувала на багаторічні негаразди на цьому сегменті радикальними змінами у законодавстві [6], які, можна сподіватися, сформулюють відповідний базис для розвитку кредитних спілок в Україні. Проте досі цілий пласт практичних проблем заважають ефективному функціонуванню кредитних спілок у нашій державі. Механізми їх вирішення вимагають вимагають відповідного наукового обґрунтування.

Постановка завдання. Мета статті – дослідити ключові показники розвитку кредитних спілок в Україні та обґрунтувати концептуальні засади їх розвитку в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ключовими гравцями вітчизняного ринку

депозитів є банки, а на кредитному ринку домінують знову такі банки та фінансові компанії. На цьому тлі діяльність кредитних спілок, які за масштабами операцій значно поступаються іншим видам фінансових установ, децю губиться. Для демонстрації цих тенденцій наведемо наступні дані щодо кількості та активів кредитних спілок за 2013–2023 рр. (рис. 1).

Як видно з наведених даних, в досліджуваному періоді кількість кредитних спілок в Україні невинно скорочується. Зокрема, якщо станом на кінець 2013 року в нашій державі функціонувало 624 кредитних спілки, то у 2023 році їх було лише 133 од. Слід зауважити, що аналогічні процеси відбувалися на багатьох сегментах вітчизняного фінансового ринку, зокрема – банківському. Досить часто їх характеризували як «очищення» відповідних ринків від недостатньо ефективних, слабких та «схемних» фінансових установ. Зокрема, саме так представники Національного банку України пояснювали значне скорочення кількості банків. Як показав подальший розвиток подій, щодо банківського сегменту їх позиція в цілому була виправданою.

Проте, для кредитних спілок ситуація є принципово іншою. По-перше, за своєю природою кредитні спілки передбачають об'єднання членів за однією із ознак (наприклад, професією). Тому їх надмірну «масштабізацію» не варто розглядати як пріоритетне завдання. Інша справа, що навіть невеликі за розміром кредитні спілки мають володіти достатньою фінансовою стійкістю. По-друге, саме невеликі кредитні спілки мають змогу забезпечити доступ до кредитів у ринкових сегментах, які за своїми розмірами не зовсім цікаві банкам. По-третє, різке скорочення кількості кредитних спілок на фоні недостатньої ефективності моделі забезпечення прав їх членів стає додатковим фактором, що підриває довіру населення до цих фінансових інституцій.

Загрозливі тенденції щодо інституційного складу ринку кредитної кооперації України підтверджуються і деструктивною траєкторією показника активів, за допомогою якого можна охарактеризувати фінансовий потенціал цих фінансових установ. У 2013–2014 рр. активи кредитних спілок коливалися в діапазоні 2,6 млрд грн, тоді як у 2022–2023 рр. вони становили лише 1,4 млрд грн. З врахуванням, що протягом 2013–2023 рр. відбулася значна девальвація гривні, падіння виглядатиме ще більш катастрофічним. Зрозуміло, що багато в чому така ситуація – результат скорочення кількості кредитних спілок в Україні, проте, варто говорити і про стагнацію тих фінансових установ, які залишилися на ринку.

Дані рис. 1 є надзвичайно показовими, особливо у порівнянні з тенденціями розвитку інших фінансових інституцій в Україні. Так, станом на кінець 2023 року зафіксовані наступні показники [7]:

- активи банків – 2942806 млн грн;
- активи фінансових компаній – 250 442 млн грн;
- активи ломбардів – 3 847 млн грн.

Фактично, в останнє десятиліття закріплюється роль кредитних спілок як аутсайдера на ключових для цих фінансових інституцій сегментах – ринку кредитування та ринку депозитів. В цьому контексті варто зазначити, що відставання кредитних спілок від банків за обсягом показників на ринку кредитування є об'єктивним і цілком іманентним до колосального розриву у фінансовому потенціалі. Треба визнати, що вітчизняні кредитні спілки за усіх інших рівних умов не могли конкурувати з банками ні на кредитному, ні на депозитному ринках.

В якості прикладу продемонструємо обсяги депозитів банків та кредитних спілок у 2017–2023 рр. (табл. 1).

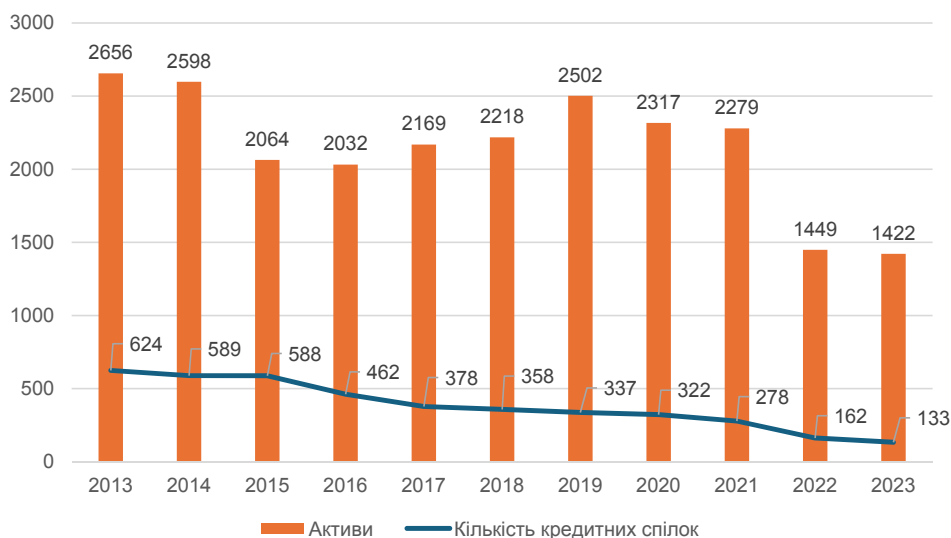

Рис. 1. Окремі показники розвитку кредитних спілок в Україні у 2013–2023 рр., од., млн грн

Джерело: складено авторами за [7]

Таблиця 1

Обсяги депозитів банків та кредитних спілок в Україні у 2017–2023 рр., млн грн

	Роки						
	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Банки	898 844	932 967	1 071 666	1 348 130	1 503 909	1 893 851	2 395 074
Кредитні спілки	937,0	1045,7	1208,6	1428,7	1149,0	644,8	586,4

Джерело: складено авторами за [7]

З табл. 1 видно, що депозити банків у 2017 році у 959 разів перевищували показник депозитів кредитних спілок. У 2023 році зазначене перевищення склало 4084 рази. Практично банки закріпили своє домінування на ринку депозитних послуг, а вітчизняні кредитні спілки не змогли скласти їм гідної конкуренції. Варто особливо підкреслити, що тенденції до скорочення обсягів коштів на депозитних рахунках стала проявлятися ще у 2021 році, тобто до початку відкритої агресії проти нашої держави. А після лютого 2022 році падіння депозитного портфеля стало просто катастрофічним – з 1149,0 млн грн у 2021 році до 586,4 млн грн. На перший погляд, така реакція цього членів кредитних спілок на військовий стан є достатньо прогнозованою, проте, варто звернути увагу, що за результатами 2022 року банкам вдалося забезпечити приріст депозитного портфеля на 25,9 %. Ці цифри виглядають досить показово (навіть з врахуванням девальвації гривні у цей період) і свідчать насамперед про довіру вкладників до тих чи інших фінансових інституцій, а також про їх здатність забезпечити фінансову стійкість в умовах воєнного стану.

Що стало головною причиною таких тенденцій і чому кредитні спілки так і не змогли скласти конкуренцію банкам на ринку депозитних послуг? В першу чергу тут варто говорити про відверті прорахунки в моделі державного регулювання відповідного сегменту. Десятиліттями в експертному середовищі, на рівні відповідних регуляторів тривали і тривають розмови щодо гарантування вкладів фізичних осіб для кредитних спілок. Ці дискусії в окремі періоди часу реалізуються навіть у проектному законодавстві, проте тільки у 2023 році на рівні Національного банку України почалася реальна робота щодо формування відповідної системи гарантування. На наш погляд, багато в чому зволікання з запровадженням цих захисних механізмів можна пояснити як недоліками моделі державного регулювання діяльності кредитних спілок в Україні, так і очевидними побоюваннями держави щодо спроможності забезпечити ефективне функціонування системи гарантування вкладів в умовах, коли більшість кредитних спілок характеризуються низьким рівнем фінансової стійкості.

Проте, щодо співставлення кредитної активності з показниками ломбардів та, особливо, фінансових компаній – ситуація кардинально інша.

Зазначимо, що у передвоєнні роки фінансові компанії (які на ринку кредитування діють як

мікрофінансові організації (далі – МФО)) продемонстрували масштабне зростання. Зауважимо, що таким тенденціям не змогли завадити ні висока конкуренція на ринку кредитування, ні особливості діяльності мікрофінансових організацій (насамперед, у вигляді процентної ставки у кілька тисяч або шалених комісій), ні специфічні «послуги» колекторських компаній, які супроводжували МФО. Багато в чому завдяки активному впровадженню цифрових технологій, швидкості та простоті розгляду заявок МФО вдалося значно наростити обсяги кредитного портфеля. На цьому тлі ринкова стратегія кредитних спілок була надто консервативною, обтяженою як різноманітними нормативними обмеженнями, так і стереотипами в поведінці позичальників. Як наслідок, саме фінансові компанії отримали значні ринкові переваги, що і визначило їх домінування у небанківському сегменті. Темпи приросту їх кредитного портфеля вражають. Так, у 2022 році фінансові компанії надали коштів у позику на 60,1 млрд грн, аналогічний показник 2023 році – 110,1 млрд грн. Для прикладу, кредитні спілки за 2023 рік надали кредитів своїм членам лише на 1,2 млрд грн. Чи можна було очікувати іншого результату, коли саме фінансові компанії активно рекламують свої послуги, часто «нав'язуючи» їх потенційним клієнтам. Вітчизняний сегмент Internet рясніє різноманітними пропозиціями на кшталт «гроші миттєво», «гроші відразу», «гроші зараз», «гроші на картку». Зрозуміло, що таку ринкову стратегію фінансових компаній треба сприймати зі значними пересторогами, проте саме вона показує, як за допомогою цифрових технологій можна досягти прогресу у просуванні своїх фінансових послуг на ринку.

Висновки з проведеного дослідження. Минулий 2023 рік за усіма ознаками має стати для вітчизняного ринку кредитної кооперації. Прогресивні зміни на рівні базового Закону України «Про кредитні спілки» отримують продовження у розробці Національним банком відповідних підзаконних актів. Очевидно, що все зазначене в кращу сторону змінює регуляторне середовище для вітчизняних кредитних спілок, проте не знімає проблеми, пов'язані з ринковими ризиками, які суттєво дестабілізують цей сегмент. Можна припустити, що в найближчій перспективі буде запроваджено і систему гарантування вкладів для кредитних спілок. Інша справа, що зважаючи на колосальну різницю у фінансовому потенціалі, принаймні відразу після реалізації цієї ідеї сума гарантованого відшкодування

для кредитних спілок буде менше ніж аналогічна сума для банків. Також держава має звернути увагу на ще один аспект, пов'язаний з рівнем довіри громадян до системи кредитної кооперації. За останні 15 років відбулося надто багато подій, які сформували підґрунтя для зневіри українців у можливості ефективної співпраці з небанківськими фінансовими установами взагалі та з кредитними спілками – зокрема. Виправлення ситуації можливе за рахунок широкої роз'яснювальної роботи, спрямованої на популяризацію кредитної кооперації в Україні.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Криховецька З., Форос Л. Аналіз діяльності та перспектив розвитку кредитних спілок в Україні. *Економіка та суспільство*. 2018. № 19. С. 1063–1071.
2. Савчук Н., Золотарьова О. Розвиток кредитних спілок як чинник соціальної та діяльнісної мобільності в українському суспільстві. *Вісник ХДУ. Серія: Економічні науки*. 2019. № 33. С. 204–208.
3. Костюк В., Шафарчук Л. Тенденції розвитку кредитних спілок в Україні. *Інфраструктура ринку*. 2018. № 25. С. 695–700.
4. Поліщук Є., Орел, В. Глобальні тенденції розвитку кредитних спілок. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2021. № 4. С. 342–352.
5. Дереза В. Кредитні спілки в Україні: стан та перспективи розвитку. *Науковий погляд: економіка та управління*. 2022. № 2. С. 104–109.
6. Закон України «Про кредитні спілки» № 3254-IX від 14.07.2023 р.
7. Наглядова статистика. *Національний банк України*. URL: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/supervision-statist> (дата звернення: 05.10.2024).

REFERENCES:

1. Krykhovetska Z., Foros L. (2018) Analiz diialnosti ta perspektyv rozvytku kredytnykh spilok v Ukraini [Analysis of activity and development prospects of credit unions in Ukraine]. *Ekonomika ta suspilstvo*, vol. 19, pp. 1063–1071.
2. Savchuk N., Zolotarova O. (2019) Rozvytok kredytnykh spilok yak chynnyk sotsialnoi ta diialnistnoi mobilnosti v ukrainskomu suspilstvi [Development of credit unions as a factor of social and activity mobility in Ukrainian society]. *Visnyk KhDU. Seria: Ekonomichni nauky*, vol. 33, pp. 204–208.
3. Kostiuk V., Shafarchuk L. (2018) Tendentsii rozvytku kredytnykh spilok v Ukraini [Development trends of credit unions in Ukraine]. *Infrastruktura rynku*, vol. 25, pp. 695–700.
4. Polishchuk Ye., Orel, V. (2021) Hlobalni tendentsii rozvytku kredytnykh spilok [Global trends in the development of credit unions]. *Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnia*, vol. 4, pp. 342–352.
5. Dereza V. (2022) Kredytni spilky v Ukraini: stan ta perspektyvy rozvytku [Credit unions in Ukraine: state and development prospects]. *Naukovyi pohliad: ekonomika ta upravlinnia*, vol. 2, pp. 104–109.
6. Verkhovna rada Ukrainy (2023) Zakon Ukrainy "Pro kredytni spilky" [About credit unions]. No. 3254-IX vid 14.07.2023.
7. Natsionalnyi bank Ukrainy (2024) Nahliadova statystyka [Supervisory statistics] Available at: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/supervision-statist> (accessed October 10, 2024).